σμένου, μια διάταξη να προβλέπει εξαίρεση από την αρχή αυτή όσον αφορά τους ασφαλισμένους οι οποίοι έχουν προηγουμένως εργαστεί με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και να περιορίζει το ύψος του επιδόματος στο επίπεδο του μισθού που ο δικαιούχος εισέπραττε προηγουμένως, όταν το μέτρο αυτό πλήττει πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, εκτός εάν η εν λόγω νομοθεσία δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

2. Ελλείψει καταλλήλων μέτρων εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 και σε περίπτωση υπάρξεως έμμεσης διακρίσεως εκ μέρους του κράτους, η κατηγορία που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση λόγω της διακρίσεως αυτής πρέπει να τυγχάνει της ιδίας μεταχειρίσεως και να υπάγεται στο ίδιο καθεστώς με τους άλλους δικαιούχους του επιδόματος· το καθεστώς αυτό εξακολουθεί να αποτελεί, εφόσον η οδηγία δεν έχει εκτελεστεί προσηκόντως, το μόνο νόμιμο σύστημα αναφοράς.

ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠ' ΑΚΡΟΑΤΗΡΙΟΥ ΣΥΖΗΤΗΣΗ
στην υπόθεση C-102/88 *

I — Πραγματικά περιστατικά και διαδικασία

1. *Νομικό πλαίσιο και πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης*

Η οδηγία 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160, στο εξής: οδηγία), αποσκοπεί, σύμφωνα με το οικείο άρθρο 1, στην «προοδευτική εφαρμογή, στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως και των άλλων στοιχείων κοινωνικής προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 3, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (η οποία καλείται στο εξής: αρχή της ίσης μεταχειρίσεως)»· σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α), η οδηγία έχει εφαρμογή, μεταξύ άλλων, «στα (ακόλουθα) συστήματα ...:

— ασθενείας

— αναπηρίας ...

— εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθενείας ...».

Το άρθρο 4, παράγραφος 1, ορίζει τα εξής:

«Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχε-

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

τισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα όσον αφορά:

— το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων και τους όρους πρόσβασης στα συστήματα αυτά·

— την υποχρέωση καταβολής εισφορών και τον υπολογισμό των εισφορών·

— τον υπολογισμό των παροχών, συμπεριλαμβανομένων των προσαυξήσεων λόγω συζύγου και προστατευομένου προσώπου και τις προϋποθέσεις διαρκείας και διατηρήσεως του δικαιώματος επί των παροχών. »

Στις Κάτω Χώρες, ο γενικός νόμος περί ανικανότητας προς εργασία (Algemene Arbeidsongeschiktheidswet, στο εξής: AAW) παρέχει δικαίωμα λήψεως επιδόματος ανικανότητας προς εργασία στους « ασφαλισμένους ηλικίας 17 ετών και άνω οι οποίοι καθίστανται ανίκανοι προς εργασία, υπό τον όρον ότι, κατά τη διάρκεια του αμέσως προηγουμένου έτους από την ημέρα κατά την οποία επήλθε η ανικανότητα, είχαν εισοδήματα από ή σε σχέση με την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας [άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο α)]. »

Κατά το στοιχείο β) της ιδίας παραγράφου, χορηγείται επίδομα στους « ασφαλισμένους οι οποίοι, κατά την ημερομηνία συμπληρώσεως του 17ου έτους της ηλικίας τους, έχουν ήδη καταστεί ανίκανοι προς εργασία ... ».

Το άρθρο 6, παράγραφος 2, ορίζει, εξάλλου, ότι προς τον σκοπό της εφαρμογής του πρώτου εδαφίου της πρώτης παραγράφου δεν λαμβάνονται υπόψη εισοδήματα υπολειπόμενα του 15 % του κατωτάτου μισθού.

Για ορισμένες κατηγορίες ασφαλισμένων ηλικίας 17 ετών και άνω, δεν έχει εφαρμογή ο σχετικός με τα εισοδήματα όρος του άρθρου 6, παράγραφος 1, στοιχείο α). Οι κατηγορίες αυτές, οι οποίες απαριθμούνται στο βασιλικό διάταγμα της 28ης Απριλίου 1980 (Stbl. 263) που εκδόθηκε βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 3, του AAW, είναι οι ελεύθεροι επαγγελματίες πλήρους απασχολήσεως οι οποίοι δεν ήταν σε θέση να κερδίσουν το απαιτούμενο κατώτατο εισόδημα, οι άνευ εισοδήματος σπουδαστές και οι άγαμοι που ασκούν οικιακές δραστηριότητες για τους γονείς τους, τους αγάμους αδελφούς ή τις άγαμες αδελφές τους.

Το άρθρο 12 του AAW προβλέπει ότι το επίδομα υπολογίζεται εφαρμοζομένου, επί μιας βάσεως υπολογισμού, ενός ποσοστού καθοριζομένου αναλόγως του βαθμού της ανικανότητας προς εργασία.

Οι βάσεις υπολογισμού προβλέπονται στο άρθρο 10. Οι παράγραφοι 2 έως 4 του εν λόγω άρθρου προβλέπουν, εκατέρα μία βάση υπολογισμού προσδιοριζόμενη, αντιστοίχως, βάσει της οικογενειακής καταστάσεως του ενδιαφερομένου, της υπάρξεως συντηρουμένου τέκνου και των εισοδημάτων που αποκτώνται από ή σε σχέση με την εργασία. Καμία, ωστόσο, από τις τρεις αυτές βάσεις υπολογισμού δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση της παραγράφου 5, η οποία, όπως ίσχυε την εποχή των πραγματικών περιστατικών, όριζε ότι:

« Κατά παρέκκλιση των προηγουμένων παραγράφων, όταν ο δικαιούχος επιδόματος δεν άσκησε κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ημέρας της επελεύσεως της ανικανότητάς του προς εργασία επαγγελματική δραστηριότητα δυναμένη να θεωρηθεί ως συνήθους διαρκείας για τον οικείο επαγγελματικό κλάδο και όταν, κατά συνέπεια, εισέπραξε εισόδημα κατώτερο από ποσό ίσο προς το πολλαπλάσιο κατά 260 της βάσεως υπολογισμού που θα ίσχυε γι' αυτόν σε περίπτωση μη εφαρμογής αυτής της παραγράφου κατά την ημερομηνία επελεύσεως της ανικανότητάς του

προς εργασία, λαμβάνεται ως βάση υπολογισμού το μέσο ημερήσιο εισόδημα το οποίο ο δικαιούχος της παροχής λογίζεται, σύμφωνα με τις διατάξεις που θα εκδώσει ο αρμόδιος υπουργός, ότι απέκτησε κατά τη διάρκεια του εν λόγω έτους. »

Η προσφεύγουσα εργάστηκε σε διοικητική θέση στον τομέα της δημοσίας εκπαιδεύσεως του Groningen από την 1η Οκτωβρίου 1978 έως τις 9 Μαρτίου 1981, οπότε έπαυσε να εργάζεται λόγω ανικανότητας προς εργασία. Κατά το τελευταίο έτος της επαγγελματικής της δραστηριότητας, εργαζόταν κατά μέσον όρο 18 ώρες εβδομαδιαίως.

Με απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1985, η καθής χορήγησε στην προσφεύγουσα, δυνάμει του AAW, επίδομα ανικανότητας προς εργασία. Ο βαθμός ανικανότητας καθορίστηκε στο 80 % και, κατά συνέπεια, το ύψος του επιδόματος καθορίστηκε στο 80 % ενός βασικού ποσού 54,24 φιορινιών (HFL) κατά ημέρα εργασίας. Το βασικό ποσό υπολογίστηκε με βάση τις μέσες ημερήσιες αποδοχές της προσφεύγουσας κατά το έτος που προηγήθηκε της επελεύσεως της ανικανότητας προς εργασία, σύμφωνα με το άρθρο 10, παράγραφος 5, του AAW.

Η Ruzius-Wilbrink προσέφυγε κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Raad van Beroep υποστηρίζοντας ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, εισάγει διάκριση εις βάρος των γυναικών σε σχέση προς τους άνδρες.

Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε, επικαλούμενη επίσημες στατιστικές, ότι το 75 % των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως είναι γυναίκες και ότι, ως εκ τούτου, το γεγονός ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, προβλέπει τη χορήγηση μειωμένου επιδόματος μόνον όσον αφορά τους εργαζόμενους μερικής απασχολήσεως ισοδυναμεί, κατά τη γνώμη της, με έμμεση διάκριση βασιζομένη στο φύλο, η οποία απαγορεύεται από την οδηγία.

Η καθής υποστήριξε, κατ' ουσίαν, ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, λαμβάνει ως βασικό κριτήριο την οικονομική αξία της εργασίας που παρέσχε ο ενδιαφερόμενος και δεν αναφέρεται σε έννοιες συνδεόμενες, έστω και έμμεσα, με το φύλο. Η καθής θεωρεί ότι το βασικό αυτό κριτήριο δικαιολογείται αντικειμενικά.

2. *Εκτίμηση εκ μέρους του παραπέμποντος δικαστηρίου και προδικαστικά* ερωτήματα

Κατά το Raad van Beroep, ο AAW καθιερώνει υπέρ του εργαζομένου ενεργού πληθυσμού δικαίωμα λήψεως επιδόματος ανικανότητας προς εργασία ίσου προς ένα κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, εισάγοντας εξαίρεση όταν, ιδίως στην περίπτωση των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως, το εισόδημα του ενδιαφερομένου είναι χαμηλότερο από το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως. Ωστόσο, το βασιζόμενο στα εισοδήματα κριτήριο δεν έχει εφαρμογή στις περιπτώσεις που αναφέρονται αντιστοίχως στο άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο β), του AAW και στο βασιλικό διάταγμα της 28ης Απριλίου 1980. Το παραπέμπον δικαστήριο θεωρεί αρκετά αληθοφανή, ενόψει των στοιχείων που προκόμισε η προσφεύγουσα και τα οποία δεν αμφισβητήθηκαν ζωηρώς από την καθής, τον ισχυρισμό ότι ο αριθμός των γυναικών που θίγονται από την εισάγουσα εξαίρεση διάταξη του άρθρου 10, παράγραφος 5, είναι σημαντικά υψηλότερος από τον αντίστοιχο αριθμό των ανδρών.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το παραπέμπον δικαστήριο ενδιαφέρεται να πληροφορηθεί αν η διάταξη αυτή συνεπάγεται άνιση μεταχείριση, απαγορευόμενη από την οδηγία.

Το Raad van Beroep παρατηρεί σχετικά ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου (και ειδικότερα τις αποφάσεις της 4ης Δεκεμβρίου 1986, FNV, 71/85, Συλλογή 1986, σσ. 3855, 3870, της 24ης Μαρτίου 1987, McDermott και Cotter, 286/85, Συλλογή 1987, σ. 1453, και της 24ης Ιουνίου 1987, Borrie Clarke, 384/85, Συλλογή 1987, σ. 2865), από τις 23 Δεκεμβρίου

1984 μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας κατά οποιασδήποτε εθνικής διατάξεως που δεν συμβιβάζεται προς το εν λόγω άρθρο. Κατά το παραπέμπον δικαστήριο, εφόσον η προσβαλλόμενη απόφαση παρήγαγε τα αποτελέσματά της από 1ης Ιανουαρίου 1985, πληρούται εν προκειμένω αυτή η χρονική προϋπόθεση.

Αναφερόμενο στην απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Μαΐου 1986, Bilka-Kaufhaus (170/84, Συλλογή 1986, σ. 1607), το Raad van Beroep θεωρεί ότι, προκειμένου να κριθεί κατά πόσον συντρέχει περίπτωση δυσμενούς διακρίσεως απαγορευομένης από την οδηγία, πρέπει να εξεταστεί αν υφίσταται σχετική αντικειμενική δικαιολογία. Κατά το Raad, τέτοια δικαιολογία θα υπήρχε αν ο AAW προέβλεπε μια ασφάλιση κατά των συνεπειών της ανικανότητας προς εργασία, περιοριζόμενος στην εφαρμογή της αρχής του διαφυγόντος κέρδους. Αυτό, όμως δεν συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση.

Το Raad van Beroep διερωτάται, επίσης, περί των συνεπειών της τυχόν διαπιστώσεως ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, του AAW δεν συμβιβάζεται με την οδηγία, ιδίως από πλευράς δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου αυτού στους άνδρες που έχουν εργαστεί με καθεστώς μερικής απασχολήσεως.

Για τους λόγους αυτούς, το Raad van Beroep, με Διάταξη της 10ης Μαρτίου 1988, υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

« 1) Συμβιβάζεται προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ ένα σύστημα με το οποίο αναγνωρίζεται υπέρ του ενεργού (μη ανέργου) πληθυσμού δικαίωμα λήψεως επιδόματος σε περίπτωση ανικανότητας προς εργασία, και σύμφωνα με το οποίο η σχετική παροχή είναι ίση προς το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, εκτός των περιπτώσεων κατά τις οποίες, λόγω ιδίως του ότι ο δικαιούχος εργαζόταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως, οι προηγούμενες αποδοχές του ήταν κατώτερες από το εν λόγω κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως;

2) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως επί του πρώτου ερωτήματος, ο — ούτως παραβιαζόμενος — κοινοτικός κανόνας συνεπάγεται ότι οι δικαιούχοι (και των δύο φύλων) δικαιούνται επιδόματος ίσου προς το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, έστω και στις (συνιστώσες παρέκκλιση) περιπτώσεις που αναφέρονται στο πρώτο ερώτημα; »

3. *Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου*

Η Διάταξη περί παραπομπής πρωτοκολλήθηκε στη γραμματεία του Δικαστηρίου στις 30 Μαρτίου 1988.

Σύμφωνα με το άρθρο 20 του πρωτοκόλλου περί του οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν στις 4 Ιουλίου 1988 η L. Ruzius-Wilbrink, προσφεύγουσα της κυρίας δίκης, εκπροσωπούμενη από τον B. I. Klaassens, δικηγόρο Groningen, στις 11 Ιουλίου 1988 η Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Overheidsdiensten, εκπροσωπούμενη από τον W. M. Levelt-Overmars, προϊστάμενο της νομικής υπηρεσίας για θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως του Gemeenschappelijk Administratiekantoor, στις 11 Ιουλίου 1988 η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, εκπροσωπούμενη από τον E. F. Jacobs, γενικό γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών, και στις 6 Ιουλίου 1988 η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους René Barents και Julian Currall, μέλη της νομικής της υπηρεσίας.

Το Δικαστήριο, κατόπιν εκθέσεως του εισηγητή δικαστή και αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, αποφάσισε να προχωρήσει στην προφορική διαδικασία χωρίς προηγούμενη διεξαγωγή αποδείξεων. Ζήτησε, ωστόσο, από την κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, να προσκομίσει ορισμένα σχετικά νομοθετικά κείμενα.

II — Περίληψη των γραπτών παρατηρήσεων που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο

Η *προσφεύγουσα*, αφού αναφέρει ότι είναι μητέρα τριών τέκνων και διαζευγμένη από τις 29 Οκτωβρίου 1985, υποστηρίζει ότι ο AAW στηρίζεται στη βασική αρχή ότι το ύψος των εισοδημάτων πριν από την επέλευση της ανικανότητας προς εργασία δεν επηρεάζει καθόλου το ύψος του επιδόματος (άποψη η οποία, κατά την προσφεύγουσα, υποστηρίχθηκε από την κυβέρνηση των Κάτω Χωρών στην υπόθεση 30/85, Teuling κατά Bedrijfsvereniging voor de Chemische Industrie, απόφαση της 11ης Ιουνίου 1987, Συλλογή 1987, σ. 2497). Τα βασικά ποσά που ελαμβάνοντο ως βάση καθορίζονταν αντιστοίχως αναλόγως της οικογενειακής καταστάσεως του ενδιαφερομένου (ύπαρξη ή μη ύπαρξη συζύγου, έλλειψη εισοδημάτων ή ύπαρξη εισοδήματος κρινομένου ως επαρκούς, ύπαρξη ή μη ύπαρξη συντηρουμένων τέκνων). Υπό τις συνθήκες αυτές, το χορηγούμενο επίδομα μπορεί να είναι είτε χαμηλότερο είτε υψηλότερο από τα προηγούμενα εισοδήματα και, εν πάση περιπτώσει, καθορίζεται σε δεδομένο κατώτατο επίπεδο. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση των ατόμων που εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως. Το επίδομα που χορηγείται στους εν λόγω εργαζομένους καθορίζεται βάσει των εισοδημάτων που είχαν και είναι χαμηλότερο από το κατώτατο ποσό το οποίο ισχύει στις άλλες περιπτώσεις.

Εφόσον η πλειονότητα των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως, τόσο σε ολόκληρη την Ευρώπη όσο και στις Κάτω Χώρες, είναι, σύμφωνα με τα προσκομισθέντα στο Raad van Beroep στοιχεία, γυναίκες, η διάταξη εισάγει έμμεση δυσμενή διάκριση. Εξάλλου, η προσφεύγουσα αναφέρει ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία του Sociale Verzekeringsraad (Συμβουλίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως), το 88 % των δικαιουμένων μειωμένων επιδομάτων λόγω του ότι εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως είναι γυναίκες.

Κατά την προσφεύγουσα, η δυσμενής αυτή διάκριση είναι εντελώς αδικαιολόγητη. Αφενός, στην περίπτωση των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως δεν μπορεί να εφαρμοστεί η βασική αρχή του AAW και, αφετέρου, το επιχείρημα της καθής, ότι θα ήταν άδικο να χορηγείται επίδομα υψηλότερο των προηγουμένων εισοδημάτων, καταρρίπτεται από το γεγονός ότι, στην πραγματικότητα, σε πολλές περιπτώσεις ο AAW παρέχει δικαίωμα λήψεως ενός τέτοιου επιδόματος.

Εξάλλου, σύμφωνα με την προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Bilka-Kaufhaus, η προτεινόμενη αιτιολογία πρέπει να είναι σύμφωνη προς την αρχή της αναλογικότητας. Για να πληροί την προϋπόθεση αυτή, η διάταξη πρέπει να είναι αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

Η προσφεύγουσα θεωρεί ότι ελαφρότερη δυσμενή διάκριση θα δημιουργούσε η αναγνώριση υπέρ των γυναικών που εργάζονται με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και οι οποίες έχουν συντηρούμενα τέκνα ενός πλασματικού επαγγελματικού παρελθόντος προς τον σκοπό του υπολογισμού του επιδόματος, όπως προβλέπεται για την περίπτωση των ανάπηρων και των φοιτητών από το άρθρο 5 του Besluit regels arbeid van normaal te achten duur (υπουργικής αποφάσεως περί της θεωρουμένης ως κανονικής διαρκείας εργασίας) της 3ης Φεβρουαρίου 1987, Stbl. 42.

Η προσφεύγουσα συνάγει το συμπέρασμα ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, του AAW δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής στην περίπτωσή της και ότι δικαιούται να λάβει επίδομα υπολογιζόμενο επί της κανονικής βάσεως.

Η *καθής* εξηγεί ότι τα επιδόματα που προβλέπει ο AAW καθορίζονται, καταρχήν, αναλόγως του βαθμού της ανικανότητας προς εργασία και της εφαρμοστέας βάσεως υπολογισμού. Η εν λόγω βάση υπολογισμού δεν αναφέρεται στα προηγουμένως αποκτηθέντα εισοδήματα παρά μόνο στην περίπτωση των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως. Ο AAW, καίτοι τροποποιήθηκε από 1ης Ιανουαρίου 1987, περιλαμβάνει πάντοτε τη σχετική διάταξη. Ειδικές διατάξεις διέπουν τις περιπτώσεις των δικαιούχων που δεν είχαν

κανένα εισόδημα ή είχαν ανεπαρκές εισόδημα (όχι όμως προερχόμενο από εργασία με καθεστώς μερικής απασχολήσεως) κατά την κρίσιμη περίοδο.

Η καθής θεωρεί ανακριβή την περιγραφή του AAW που περιέχεται στη Διάταξη περί παραπομπής. Ο AAW δεν προβλέπει επιδόματα ίσα προς το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως παρά μόνο για την περίπτωση ολικής ανικανότητας. Σε περίπτωση ανικανότητας μικρότερου βαθμού, το ύψος του επιδόματος υπολογίζεται σε συνάρτηση προς το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως.

Όσον αφορά το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, η καθής υποστηρίζει ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, δεν εισάγει καμία διαφοροποίηση αναλόγως του φύλου του δικαιούχου και, επομένως, στην υπό κρίση υπόθεση δεν πρόκειται για άμεση διάκριση.

Δεδομένου ότι οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 75 % των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως στις Κάτω Χώρες, λογικό είναι η μεγάλη πλειονότητα των δικαιούχων που λαμβάνουν παροχές βάσει του άρθρου 10, παράγραφος 5, να είναι επίσης γυναίκες.

Υπό τις συνθήκες αυτές, η καθής θεωρεί ότι, ενόψει της προαναφερθείσας απόφασης του Δικαστηρίου στην υπόθεση Teuling, η χορήγηση χαμηλότερου επιδόματος αντιβαίνει στην απαγόρευση του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, εκτός εάν υπάρχουν λόγοι οι οποίοι αποκλείουν οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

Η προσφεύγουσα παρατηρεί σχετικά ότι η παρεχόμενη από τον AAW προστασία περιορίζεται στο κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως (δεδομένου ότι η συμπληρωματική ασφάλιση για τις πέραν του κατωτάτου ορίου απώλειες διέπεται από άλλους νόμους) με βάση την αρχή του διαφυγόντος κέρδους.

Το δικαίωμα επί του επιδόματος εξαρτάται από τη μείωση των πράγματι αποκτωμένων εισοδημάτων. Από την ίδια αρχή εμπνέεται και το άρθρο 10, παράγραφος 5, το οποίο προβλέπει τη βάση ατομικού υπολογισμού όταν τα εισοδήματα που αποκτήθηκαν ως αμοιβή εργασίας με καθεστώς μερικής απασχολήσεως ήταν χαμηλότερα από το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως. Αν δεν υπήρχε αυτή η ρύθμιση, ο εργαζόμενος που θα είχε εισόδημα χαμηλότερο από το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως θα εισέπραττε επίδομα υπολογιζόμενο αναλόγως αυτού του κατωτάτου ορίου, δηλαδή υψηλότερο από τα εισοδήματα που πράγματι είχε. Η καθής αναφέρει ότι ο σκοπός μιας διατάξεως που αποβλέπει στην προστασία των ασφαλισμένων από τις μειώσεις των εισοδημάτων και η οποία συνδέει το ύψος του επιδόματος από το ύψος του απωλεσθέντος εισοδήματος είναι σημαντικός και ξένος προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

Κατά την καθής, δικαιολογείται, ακόμα και ενόψει της οδηγίας, να προβλέπονται, στο πλαίσιο ασφαλίσεως κατά της ανικανότητας προς εργασία οι παροχές της οποίας δεν μπορούν να υπερβούν το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, μειωμένες παροχές για τους εργαζομένους που είχαν εισοδήματα χαμηλότερα από το κατώτατο όριο λόγω του ότι εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως.

Οι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν τον νομοθέτη να εξαιρέσει από τον κανόνα του άρθρου 10, παράγραφος 5, ορισμένες κατηγορίες ασφαλισμένων (άτομα που προσβλήθηκαν από αναπηρία σε νεαρά ηλικία, σπουδαστές και άλλοι) δεν έχουν καμία σχέση με διάκριση βασιζόμενη στο φύλο. Εξάλλου, κανένα στοιχείο της οδηγίας δεν συνεπάγεται την υποχρέωση υπαγωγής γυναικών που έχουν εργαστεί με καθεστώς μερικής απασχολήσεως στις εξαιρούμενες κατηγορίες λόγω των οικογενειακών βαρών που φέρουν οι γυναίκες αυτές (βλέπε σκέψεις 41 και 42 της αποφάσεως Bilka-Kaufhaus).

Για τον λόγο αυτόν, η καθής προτείνει στο Δικαστήριο να δώσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα καταφατική απάντηση.

Αν, παρά ταύτα, το Δικαστήριο αποφασίσει να απαντήσει στο ερώτημα αυτό αρνητικά, η καθής φρονεί ότι στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση. Προς αποφυγή διακρίσεως εις βάρος των ανδρών, δεν θα έπρεπε τότε να εφαρμόζεται πλέον το άρθρο 10, παράγραφος 5, ούτε στις γυναίκες ούτε στους άνδρες.

Η *κυβέρνηση των Κάτω Χωρών* υποστηρίζει ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, καίτοι εφαρμόζεται σε σαφώς μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών σε σχέση προς τους άνδρες, δεν εισάγει αναγκαστικά δυσμενή διάκριση όταν το σύστημα που καθιερώνει δικαιολογείται από λόγους που αποκλείουν οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο. Η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών παραπέμπει σχετικά στην απόφαση Teuling.

Η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών υποστηρίζει ότι χαρακτηριστικά του AAW αποτελούν η αρχή του κινδύνου εισοδηματικής απώλειας και η αρχή της ελάχιστης προστασίας. Ο εργαζόμενος με καθεστώς πλήρους απασχολήσεως, ο οποίος περιέρχεται σε κατάσταση πλήρους ανικανότητας προς εργασία, λαμβάνει επίδομα ανερχόμενο στο 70 % του κατώτατου μισθού, αυξανόμενο στο 85 έως 100 % του εν λόγω μισθού για τους εργαζόμενους που ζουν με τον/τη σύζυγό τους ή έχουν συντηρούμενα τέκνα (άρθρο 10 του AAW). Συνεπώς, το ύψος του επιδόματος δεν εξαρτάται από το ύψος των προηγουμένων εισοδημάτων.

Κατά την αρχή του κινδύνου, ο εργαζόμενος με καθεστώς μερικής απασχολήσεως δεν μπορεί να αξιώσει πλήρη προστασία. Για τους ίδιους λόγους, το ύψος του επιδόματος δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το αποκτώμενο εισόδημα και θα πρέπει, στην περίπτωση του εργαζομένου με καθεστώς μερικής απασχολήσεως, να καθορίζεται βάσει του χαμηλοτέρου εισοδήματος το οποίο πράγματι εισέπραττε ο εν λόγω εργαζόμενος.

Κατά την κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, η επίδικη ρύθμιση δικαιολογείται βάσει της αρχής του κινδύνου και δεν έχει καμία σχέση με διάκριση βασιζόμενη στο φύλο. Κατά συνέπεια, το σύστημα επιδομάτων του AAW συμβιβάζεται με το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας.

Όσον αφορά το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών θεωρεί ότι οι αποφάσεις του Δικαστηρίου στις υποθέσεις FNV και Borrie Clarke παρέχουν τα στοιχεία που απαιτούνται προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε περίπτωση παραβάσεως του άρθρου 4 της οδηγίας, οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα να υπαχθούν στο ίδιο καθεστώς με τους άνδρες, το οποίο είναι το μόνο νόμιμο όταν δεν έχουν ληφθεί μέτρα εκτελέσεως της οδηγίας. Κατά την κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, το εθνικό δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο για να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά, να ερμηνεύσει το εθνικό δίκαιο και να το εφαρμόσει προσηκόντως.

Η *Επιτροπή* αναλύει το πρώτο ερώτημα σε δύο μέρη: πρώτον, ερωτάται κατά πόσον υπάρχει δυσμενής διάκριση και, δεύτερον, ενδεχομένως, αν αυτή η διαφορά μεταχειρίσεως δικαιολογείται αντικειμενικά. Κατά την άποψη της Επιτροπής, το μόνο έγκυρο κριτήριο όσον αφορά την ισότητα μεταχειρίσεως των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως συνιστά ο κανόνας prorata, όσον αφορά τόσο το ίδιο το εισόδημα (το κριτήριο αυτό απορρέει από το τρίτο εδάφιο του άρθρου 119 της Συνθήκης) όσο και τις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως. Αυτό συνεπάγεται ότι η παροχή (ή η αμοιβή) πρέπει να καθορίζεται βάσει ενιαίου συντελεστή κατά μονάδα ή περίοδο παρασχεθείσας εργασίας. Δεν μπορεί να γίνεται λόγος για δυσμενή διάκριση όταν ένας εργαζόμενος ο οποίος παρέσχε λιγότερη εργασία λαμβάνει χαμηλότερο εισόδημα, έστω και αν η πλειονότητα των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως είναι γυναίκες. Η Επιτροπή στηρίζει την άποψή της στις αποφάσεις του Δικαστηρίου στην υπόθεση Bilka-Kaufhaus και στην υπόθεση 96/80, Jenkins κατά Kingsgate (Συλλογή

1981, σ. 911), και υποστηρίζει ότι το ίδιο πρέπει να ισχύσει και στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως.

Το να χορηγείται το ίδιο επίδομα στους εργαζομένους με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και στους εργαζομένους με καθεστώς πλήρους απασχολήσεως θα συνιστούσε διάκριση εις βάρος των δευτέρων λόγω της προσδόσεως μικρότερης αξίας στην εργασία τους. Μόνον ο κανόνας prorata επιτρέπει την εξασφάλιση ίσης μεταχειρίσεως. Θα ήταν, ωστόσο, δίκαιο να προβλεφθεί εξαίρεση για την περίπτωση που η εφαρμογή του κανόνα έχει ως αποτέλεσμα τη χορήγηση, στον εργαζόμενο με καθεστώς μερικής απασχολήσεως που καθίσταται ανίκανος προς εργασία, ποσού χαμηλότερου από το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως. Καίτοι η πλειονότητα των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως είναι γυναίκες, οι οποίες απασχολούνται υπ' αυτό το καθεστώς εργασίας λόγω των οικογενειακών υποχρεώσεών τους, ο κανόνας δεν πηγάζει από μια πρακτική ενέχουσα πρόθεση εισαγωγής διακρίσεων. Δεν μπορεί να γίνει λόγος για δυσμενή διάκριση παρά μόνον όταν υπάρχει μια ειδική δυσμενής κατάσταση η οποία πλήττει μόνο τους εργαζομένους με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και μπορεί να αποδοθεί στον εργοδότη ή τον αρμόδιο φορέα, όπως συνέβαινε στις υποθέσεις Jenkins και Bilka-Kaufhaus.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ο σύνδεσμος που προβλέπει το άρθρο 10, παράγραφος 5, μεταξύ του προηγουμένως αποκτωμένου εισοδήματος και του χορηγητέου επιδόματος δεν συνιστά καθαυτό παράβαση της οδηγίας. Ωστόσο, ο κανόνας του άρθρου 10, παράγραφος 5, αποτελεί τη μόνη εξαίρεση από το γενικό σύστημα, βάσει του οποίου δεν λαμβάνεται υπόψη το επίπεδο των προηγουμένων αποδοχών. Η διαφορά αυτή συνιστά διάκριση εις βάρος μιας κατηγορίας εργαζομένων περιλαμβάνουσας κατά κύριο λόγο γυναίκες.

Θα πρέπει, επομένως, να αναζητηθεί μια αντικειμενική δικαιολογία προκειμένου να γίνει δεκτή απόκλιση από τον κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου στην υπόθεση Teuling, προς τούτο θα πρέπει να πληρούνται τρεις προϋποθέσεις:

1) η διαφορά μεταξύ του ύψους των παροχών πρέπει να αντιστοιχεί στην πραγματική διαφορά μεταξύ της καταστάσεως της ομάδας που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση και της καταστάσεως της ομάδας που ευνοείται·

2) το μέτρο από το οποίο απορρέει αυτή η διαφορά πρέπει να είναι κατάλληλο για την επίτευξη του κατά προτεραιότητα επιδιωκομένου στόχου·

3) το μέτρο αυτό πρέπει να είναι απαραίτητο για την επίτευξη του εν λόγω στόχου.

Κατά την άποψη της Επιτροπής, η πρώτη προϋπόθεση δεν πληρούται, δεδομένου ότι είναι αδύνατη η σύγκριση των αναγκών των δύο ομάδων εργαζομένων. Οι ανάγκες των εργαζομένων με καθεστώς πλήρους απασχολήσεως λαμβάνονται υπόψη (εφόσον το ύψος του επιδόματος εξαρτάται από παράγοντες όπως η οικογενειακή τους κατάσταση), ενώ οι ανάγκες των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως δεν λαμβάνονται υπόψη. Υπό τις συνθήκες αυτές, η διαφορά μεταχειρίσεως δεν οφείλεται σε αντικειμενική διαφορά μεταξύ της καταστάσεως των δύο κατηγοριών εργαζομένων.

Η Επιτροπή θεωρεί ότι ούτε και η δεύτερη προϋπόθεση πληρούται. Ενόψει του επιχειρήματος της καθής ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, δεν απαγορεύει να λαμβάνουν οι εργαζόμενοι παροχή υψηλότερη από τα προηγούμενα εισοδήματά τους, η Επιτροπή διερωτάται κατά πόσον αυτός ο κανόνας μπορεί να υπερισχύσει του κανόνα της ίσης μεταχειρίσεως, τονίζει δε ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, δεν έχει εφαρμογή στις άλλες ομάδες δικαιούχων των οποίων τα εισοδήματα υπολείπονταν του κατωτάτου ορίου.

Η Επιτροπή δεν μπορεί να εννοήσει γιατί οι ανάγκες αυτών των ομάδων λαμβάνονται υπόψη κατά τον υπολογισμό της παροχής, ενώ δεν λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η Επιτροπή προτείνει στο Δικαστήριο να δώσει αρνητική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα.

Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, η Επιτροπή θεωρεί ότι, αν το άρθρο 10, παράγραφος 5, δεν συμβιβάζεται με την οδηγία, το εθνικό δικαστήριο οφείλει οπωσδήποτε να μη το εφαρμόσει, προκειμένου να αποτρέψει τη δημιουργία διακρίσεως λόγω φύλου εις βάρος των ανδρών. Οι παροχές που καταβάλλονται στους εργαζομένους με καθεστώς μερικής απασχολήσεως πρέπει να υπολογίζονται, όπως ακριβώς και οι παροχές προς τους εργαζομένους με καθεστώς πλήρους απασχολήσεως, με βάση το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως επί όσο χρονικό διάστημα ο ολλανδός νομοθέτης δεν θα έχει θεσπίσει τα ενδεικνυόμενα μέτρα. Η Επιτροπή επικαλείται, σχετικά, την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση FNV. Κατά συνέπεια, προτείνει να δοθεί καταφατική απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

III — Απαντήσεις στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου

Κατόπιν αιτήσεως του Δικαστηρίου, η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών προσκόμισε το πλήρες κείμενο των σχετικών με την υπόθεση νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων.

Gordon Slynn
εισηγητής δικαστής